

of geen industrie (behalve wat huisindustrie). En ofschoon het aan een voornamen verkeersweg tusschen groote naties lag, had het geen buitenland-schen handel van beteekenis. Het vormde een deel van het Romeinsche Keizerrijk, maar genoot toch het voorrecht van zelfbestuur. Het Oude Testament spreekt over het land als één, dat overvloedig van melk en honig; die rijkdom ging allengs verloren. De bosschen zijn voor een groot gedeelte verdwenen; ten tijde van de Assyrische heerschappij, toen de bevolking in ballingschap vertoefde, lag de grond onbeschermd, omdat hij niet bebouwd en bevoeld werd; regens spoelden de vruchtbare lagen van de heuvels weg; kale rotsen en zandwoestenijen bleven over.

In de dagen van Jezus was Palestina echter nog behoorlijk vruchtbaar, zooals gezegd, het kon zelf in het meerendeel zijner behoeften voorzien. Twaalf eeuwen van Saraceensch en Turksch wan-beheer hebben het land echter totaal verarmd, zoodat in den tegenwoordigen tijd niet dan met groote inspanning en met gebruik van zeer moderne hulpmiddelen (o.a. irrigatiewerken) een deel van het verloren terrein kan worden terugge-wonnen.

Hoewel dus de grond in Jezus' dagen zooveel opbracht als men noodig had, was de bovenste grens van zijn productiviteit toch bijna bereikt. Hij vereischte voor zijn bewerking zwaren arbeid, en wanneer tegenslagen kwamen, lag de armoede voor de deur. De meest vruchtbare gedeelten schenen in Galilea te liggen; op de grootere „boerde-rijen" in die landstreek werkten talrijke slaven en andere bedienden. Het meer van Galilea was bij-zonder vischrijk; deze visch werd (gepekeld of ge-zouten) geëxporteerd, althans tamelijk ver ver-voerd. Zij droeg, evenals de schapenteelt, belang-rijk tot de voedselvoorziening bij. De schaap-herder was een gewone figuur in het landschap; zoowel het vleesch als de wol waren onmisbaar. Een ander belangrijk exportartikel was olie. In den Bijbel, ook in het Nieuwe Testament, vinden we betrekkelijk veel, dat op het agrarisch leven in Israël betrekking heeft; maar ook de visch-vangst wordt meer dan eens, en wel met bijzon-deren nadruk, genoemd.

Zooals reeds is opgemerkt, was er weinig ge-legenheid tot het opslaan van groote reserve-voor-raden. Wat de grond opbracht, was noodig; men kon zich dus moeilijk tegen slechte oogsten be-schermen. Herodes moest in jaren van hong-ersnood ten behoeve van de stedelijke bevolking, uit Egypte en Cyprus tarwe invoeren; in zeer goede seizoenen konden bepaalde producten (voor-al oliven en vijgen) tegen andere goederen geruild worden of voor geld verkocht, maar ook die re-serves waren dikwijls spoedig opgebruikt. Men leefde en moest leven van jaar tot jaar, dat gaf aan het leven een bijzondere spanning. En zelfs in normale jaren, waren er nog velen die honger leden, omdat zij niet gelukkig waren geweest en anderen nauwelijks iets over hadden. Die armen leefden meestal van linzen (vruchten van een plant, die tot de vlinderbloemigen behoort, zooals ook boonen en erwten) en van bepaalde boonsoorten.

In het verleden was de rijkdom aan mineralen, die Palestina bezit, van veel geringere beteekenis dan thans. Wel hadden de visschers zout noodig, maar de tegenwoordige exploitatie van de zout-schatten der Dode Zee bijvoorbeeld, die een be-langrijke bron van inkomsten vormt, is niet te vergelijken bij die van tweeduizend jaar geleden. Toen kende men de beteekenis van kalizouten en salpeter nog niet, en had men geen behoefte aan jodium of broom. Toen ging het om wat ruw keukenzout, dat door zijn gehalte aan magnesium-verbindingen gemakkelijk vervloede, en ook bitter smaakte. Merkwaardig waren de rijke koper-mijnen (de wereld kent reeds heel lang dat metaal, de menschen wisten hoe zij 't uit de ertsen moesten bereiden; het volk van Israël bezat fraaie koperen muziekinstrumenten en paste het metaal ook op andere wijze toe). Palestina was echter arm aan andere zware metalen; tin was heel zeldzaam, lood ook; ijzer bezat het zeer weinig.

(Tusschen „twee haakjes": men heeft ontdekt, dat vroeger veel lood aan andere zware metalen, o.a. aan tin toegevoegd werd om ze gemakkelijker te doen smelten. Voorwerpen uit die allages ver-vaardigd, werden ook voor huishoudelijke doel-einden gebruikt, o.a. voor drinkbekers. De gevol-gen bleven niet uit; loodvergiftigingen hebben velen ten grave gesleept, vooral ook kinderen. Daarbij kwam, dat verschillende metalen ook arsenicum bevatten.)

Palestina (en aangrenzende landen) bezat dus weinig metalen werkstoffen, wel was er overvloed van goed timmerhout, dat ook voor bouwdoel-einden gebruikt werd. De tempelbouw is daarvan een indrukwekkend voorbeeld. De timmerman was een bekend ambachtsman; toch rekende men hem niet tot de eerste rijen der gezeten burgers; zij hadden het dikwijls arm. Wij weten dat uit de geschiedenis van Jozef en Maria.

Aan hout was dus geen gebrek; aan ander-bouw-materiaal en aan specie ook niet. Het meeste

werd echter voor eigen gebruik gewonnen; een industrie van bouwmaterialen bestond niet.

Reeds is opgemerkt, dat Palestina aan heirwegen lag; het vormde als het ware een brug tusschen groote naties. Bij andere volken zou die ligging wellicht een sterk handelsverkeer veroorzaakt heb-ben; hier was dat aanvankelijk niet het geval. De exclusieve positie der Joden verhinderde die ont-wikkeling; de spanning tusschen dit volk en de (verachte) heidenen; het verbod van en de voort-durende waarschuwing tegen contact, die uit diep godsdienstig besef voortkwamen, belemmerden ook handelsoperaties, die trouwens aan strenge voor-schriften onderworpen waren. De rechtgeaarde Is-raëliet mocht geen handel drijven in voorwerpen, die met afgoderij te maken hadden; hij mocht geen geld aan heidenen leenen, noch van hem leenen; gedurende drie dagen, die aan feestdagen vooraf-gingen was elk contact verboden; hij mocht aan de heidenen land noch huizen verkoopen of ver-pachten.

De heidensche handelaren konden vrij langs de heirwegen trekken; de wegen werden opengehou-den, maar de reizenden zelf meed men; zij kregen geen onderdak of voedsel; zij werden veracht en gehaat; zij waren immers onrein. De handel „stroomde" door het (we zouden haast kunnen zeggen) autarkische Palestina, maar beroerde het aan eigen bodem gebonden volk niet of heel we-nig. Dat maakte op buitenstaanders den indruk, dat het niet in staat was zijn eigen rijkdommen op de meest voordeelige wijze te exploiteeren; hun afkeerigheid kwam echter voort uit godsdienstige overwegingen.

Merkwaardig is ook het ontbreken van een eigen circulatiemiddel; vreemde munten circuleerden. De rijke Joden bezaten goud en zilver, maar ook dit moest uit het buitenland worden betrokken; de bodem van Palestina bevatte deze edele metalen niet. Lord Stamp merkt op, dat het gebruik van vreemde munten als circulatiemiddel eigenlijk een groot gevaar beteekende. Immers buitenlandsche mogendheden konden den toevoer daarvan naar willekeur regelen en ook de waarde bepalen. Zij konden, om het in moderne termen uit te drukken, die munt devalueeren of revaloriseeren (de koop-kracht daarvan wijzigen) wanneer zij dat wilden, zonder dat de Joden daarover iets hadden te zeg-gen. In den tegenwoordigen tijd zou dat, zegt hij, een noodlottige afhankelijkheid voor een land be-teekenen. Inderdaad, men denke den toestand van ons land eens in, wanneer hier de mark als circu-latiemiddel werd gebruikt, of ook wanneer onze munt heel nauw met die van andere (machtiger) mogendheden was verbonden, zoodat zij alle be-wegingen moest meemaken. Of men denke aan den huidige strijd om de Chineesche munt.

Maar, gaat hij voort, de situatie in Palestina werd gered doordat dit land zelf in zijn behoeften aan agrarische producten voorzorg en door het feit, dat voornamelijk ruilhandel werd bedreven. Loonen werden vaak in natura betaald, zoo ook schulden (zie de gelijkenis van den rentmeester: honderd vaten olie bedroeg de schuld aan den landheer; honderd mudden tarwe. Maar, we weten het uit een andere gelijkenis: het loon werd ook wel in geld uitgekeerd: een penning kregen de arbeiders in den wijngaard).

Lord Stamp merkt verder met betrekking tot het geldverkeer op, dat verschillende vreemde munten tegen elkaar uitgewisseld werden, en dat dit aanleiding gaf tot kwade practijken. (Men denke aan de tafeltjes der wisselaren). De gelijkenis van de talenten laat zien, dat de Joden ook geld tegen interest uitleenden; tusschen Joden onderling wa-ren zulke transacties verboden, maar het leenen van geld aan heidenen was geoorloofd en alleen dan nog, wanneer een hooge rente werd bedongen.

Palestina had dus een weinig gecompliceerde huishouding, maar het was verre van gelukkig. Zijn toestand was eigenlijk wanhopig. Twee be-langrijke factoren, zegt Lord Stamp, waren daar-van de oorzaak: overbevolking en zware belas-tingen, te zwaar om te dragen. Deze beide facto-ren, gaat hij voort, vormen den economischen achtergrond van de Evangelien.

De Joden vormden een vruchtbaar ras; emigratie van beteekenis vond (ook al weer om natuurlijke redenen) niet plaats; zij werden als het ware bin-nen hun eigen kleine territorium ingesloten, in het land van Belofte, dat geen Jood, die het ge-loof der Vaders aanhing, wilde verlaten.

Bij het talrijke Israëlietische volk, dat dus het land tot berstens toe vulde, kwamen dan nog de Romeinsche soldaten, officieren en ambtenaren met hun families, en duizenden pelgrims, die meestal niets bezaten. Dat beteekende voor de voedsel-voorziening (die, zooals gezegd, bij goede oogsten weinig moeilijkheden gaf) een voortdurend gevaar.

En dan de belastingen; deze waren steeds hoog geweest; rigoreuze voorschriften legden aan het volk zware lasten op. Onder de Romeinsche heers-chappij werd de druk echter nog veel heviger; de belastingen bedroegen tenslotte 40 procent van het inkomen of nog hoger. Herodes schijnt de lasten

zwaarder gemaakt te hebben dan het volk kon dragen. Vandaar het feit, dat de tollenaars zoo gehaat waren; de naam werd synoniem met die van roover en moordenaar. Tollenaars en zondaars werden in één adem genoemd; de eigenlijke pach-ters van de belastingen hadden aan hen de zaak „onderverpacht"; zij zogen het volk op verschrik-kelijke wijze uit. Er was b.v. een belasting op het wandelen op straat, de tollenaars liepen met de wandelaars op en verzamelden zoo het geld. Dat teekende de situatie. Zoo werd door Herodes het economisch fundament van Palestina ondermijnd en verwoest. Een ineenstorting, een revolutie kon niet uitblijven. De welvaartsbronnen van het volk droogden op.

Zoover was het in Jezus' dagen nog niet; het proces van verarming schreed echter voort, en daarmee ook de ontevredenheid.

Tot dit volk kwam de prediking van Jezus. Tot dit volk zond God Zijn Zoon. En tot de geheele wereld.

We meenden goed te doen met Lord Stamp's overzicht van den economischen toestand van Pa-lestina (zij het ook verkort en zonder commen-taar) weer te geven. Mede omdat hij daarvan bij zijn uiteenzettingen gebruik maakt om het z.i. „Zeitgebundene" in Jezus' prediking aan te toonen.

Over die prediking, zooals de schrijver van „Christianity and Economics" die vertolkt, een volgend keer.

A.

B. t. B.

Freud.

Kortgeleden namen we uit de jongste aflevering van een amerikaansch tijdschrift een bericht over aan-gaande een publicatie van Freud inzake Mozes. Het blijkt me thans dat hier geen sprake is van een nieuw boek, zooals er toch duidelijk te lezen stond, doch van de uitgave voor Amerika van het reeds in het Duitsch geschreven werk.

„Er moeten ook groepen zijn".

We lezen in „Geldersche Kb." (en de „Schiedamsche" nam het reeds over):

Het is in dit verband voor onzen tijd van beteekenis op de vertaling en verklaring van 1 Cor. 11:19 te letten, zooals die gegeven wordt door Prof. Grosheide in de Korte Verklaring.

In den Statenbijbel vinden we deze overzetting: Want er moeten ook ketterijen onder u zijn, opdat... Prof. Grosheide zet het oorspronkelijk zoo over: want er moeten ook groepen onder u zijn, zal (ook) aan den dag treden, wie onder u den toets kunnen doorstaan.

En als verklaring van dezen tekst vinden we: Het moeten van vs. 19 is niet het moeten in den zin van: men zegt, integendeel het oorspronkelijke heeft een woord, dat op een zedelijke verplichting wijst. Paulus begeert geen eenvormigheid in de gemeente. Hij wil, dat er groepen zijn, die de dingen bespreken. Dan zal daardoor juist uitkomen, wie de besten, de beproefden zijn, de mannen, die geestelijk vooraan staan. Zulke groepen moeten er zijn, maar ze mogen niet tot twist, niet tot scheuringen aanleiding geven. Waarschijnlijk weerlegt Paulus hier een tegenwerping, die hij voorziet. De Corinthiërs zullen zeggen: het is toch in het belang van de gemeente, dat er eens ge-sproken wordt en dat er wat geschil van mening is. Zeker, zegt Paulus, maar dat is heel iets anders dan de scheuringen, die er thans te Corinthe zijn.

Het blad noemt dit „een rustigmakende vertaling". Wanneer men nu maar verder weer opwekt tot de in deze exegese aangegeven daad van gehoorzaamheid, hebben wij er vrede mee. Als ik het goed begrip is het zich onttrekken aan de argumentatie volgens prof. Grosheide niet te verdedigen in een periode als door hem bedoeld. Wij voor ons zijn het er mee eens.

Wat is een deïst?

Mr J. J. R. Schmat schrijft in „Woord en Geest":

Wijlen mejuffrouw Zuzanna Holland mitsgaders broeder Benjamin behooren tot de kostelijkste figuren in „Sara Burgerhart" geteekend.

De toelag om hun beeld voor de jeugd van heden tot presente werkelijkheid te maken, kan niet genoeg worden gewaardeerd.

Mij kwam in handen „Nederlandsche Let-terkunde", een inleiding voor het middelbaar en gymasiaal onderwijs van dr. A. J. de Jong, tweede deel, 1937.

Ik blader het verdienstelijke boek eens door en vind er (op blz. 71/72) een brief van broeder Benja-min aan Abraham Blankaart in afgedrukt.

Uitnemend!

Dr de Jong voegt er, al weer uitnemend, enkele aantekeningen ter verduidelijking aan toe.

Broeder Benjamin noemt den heer Blankaart een Deïst. Wat dat voor iemand is, mag den hooger en burgers en gymnasiasten zeker wel worden uitgelegd. Verklaarde niet eenige jaren geleden ter vergadering van de Vereniging voor Staathuishoudkunde en Sta-tistiek een der meest vooraanstaande industriëlen des lands, dat hij tenslotte in de beteekenis van ge-noemden term licht te verkrijgen een encyclopaedie had moeten raadplegen?

Toelichting derhalve geenszins overbodig en al weer uitnemend! Edoch, laten wij er met ons applaus niet al te gauw bij zijn.

Ziehier de „Een Deïst". Hier zeggen leen „Och kom! Een uitroep, vrouw Hoflar, dochter van „Blijkbaar „Deze naam, basterd", zeg Och kom! En Romein Och kom!?

De J. Plom-geref. Kerken-pingspunt" hier

We worst-van den pas-onchristelijke-gewapend zu-deskundige land.

Ik mag in de geweldige voordeelen. De even de vsm-orde stellen. stander een of ons aanva-hij een verbe-liseen, en gelle grijpen

Inzake dat de vraag: lig-Of: „in de toegekomen, r

Indien we laten voorlic-zij de met-Bavinck ma-de suggestie

„De eeuw- een spinrag- Vooral Ku- „natuurlijke

den, kan, scheppling es-lijke zaken" dan een re-

heeten, ja, c-heid staat, g-ken „het ve-in het oeve-schittert". D-van waar

In het ha-precies als- komt Kuyp- worsteling:

wil saam on-en waarvan het lijf, den-zich vast a-

voor waarh-de leugen l-onwaarheid

Niemand-sterke beke-zeggen: hie-niet gespry-deze basis?

niet twijfel-methode? F-niet het v-waren als i-van z'n ge-

gesproken-der wereld-vaak, dat

Schilder-verklaring-„gangbare-in den bra-op grond v-over de he-hebben, m-die der we-geschreven

hebben du-boden, zij-hun is ing-ven" (diss-Schilder z-wat er nie-ken der-dóet de w-teren naar-Metterdaad-Men doet-oorzaken

„zondige a-mijn zond-te doen, w-Daar is-Gods.

En daar-en mensch-en met dat-Ik stiep d-hoe groot-zoodra we-de orde st-willen, vo-logie" „nie-geloovent

Maar w-aanknoopi-besef, dat